

Régészeti feladatok a Délvidéken.

KÉRDÉSEL kezdjük a mondanivalónkat: Vannak-e a délvidéknek sajátos régészeti feladatai, amelyeket csak ezen a területen lehet megoldani, vagy megoldásuk összefügg-e a többi magyar régészeti kérdésekkel?

Nem lehet tagadni, hogy egészen sajátos feladatok éppenúgy vannak, mint általánosak s míg az előbbieket szoros összefüggésben állanak a helytörténeti kutatással, az utóbbiak közt alig-alig van olyan, amely egyes kérdésekre erről a területről feleletet ne várna.

Trianon óta, az irányítás ezen a téren sem volt magyar kezében s bár a kérdések, amelyekre a kutatásoknak kellett volna feleletet adni, inkább csak a föld történetére, mint sem a nemzeti történelem kérdéseire adhattak volna felvilágosítást, megéreztek a magyar vezetés hiányát.

1917 óta jóformán semmit sem tudunk az itt végzett munkáról. Ekkor jelent meg az utolsó kötete a Bács-Bodrog megyei történelmi társulat közlönyének, amely bepillantást engedett a területen végzett régészeti kutatásokba is.¹

A kutatások anyagát a zombori múzeum gyűjtötte össze. A múzeum katalógusát 1908-ban adták ki,² úgy szólván egy emberöltővel ezelőtt.

Modern értelemben vett összefoglaló szakmunka nincs a területről. Dudás Gyulának jelent ugyan meg két munkája is,³ de ezek ma sem jelentenek többet, mint megjelenésük idején: megmentett régészeti anyagot. Mint ilyenek, ma is használhatók. Arra mindenesetre alkalmasak, hogy azokon a lelőhelyeken, amelyekről adatokat közölnek, újabb ásatásokkal hitelesíteni lehessen a nagyobbára szórványos leleteket.

A zombori múzeumon kívül még egy nyilvános gyűjteményt ismerünk a területről: a szabadkai, amely néha-néha életjelt is adott magáról. Bizonyára egyes iskoláknak is van kisebb-nagyobb, ismertértékű gyűjteménye, ezeket azonban senki se tartotta nyilván s a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége utolsó, nyomtatásban is megjelent évi jelentésében csak erről a kettőről emlékezik meg.⁴

Nem vagyunk szerencsésebb helyzetben a jugoszláv kutatások terén sem. Az az utolsó összefoglalás, amely Balduin Saria tollából német nyelven jelent meg: *Vojvodina (ehemaliges südungarisches Gebiet)* címen⁵ tárgyalja az előkerült leleteket, de ezek kivétel nélkül a „bánati“ területről valók és így a Bácsbodrog megyei kutatásokról — ha ilyenek egyáltalában voltak — nem emlékezik meg. Tudunkkal — hozzáférhető nyelven — ez a közlés volt az utolsó

és ez is tizenöt évvel ezelőtt jelent meg. Azóta is tudunk törekvésekről, amelyek Ujvidéken nagyobb körzeti múzeum felállítását célozták, de ennek megvalósulásáról biztos adataink nincsenek.

Hogy Saria közleménye inkább csak a bánáti résszel foglalkozik, nem meglepő. Ennek a résznek honfoglalás előtti települését a Temesváron megjelent folyóirat⁶ s a Jugoszláviához csatolt bánáti részben dolgozó verseci múzeum munkálati révén, már 1914 előtt igen jól ismertük. Milleker Bódognak különböző jelentései⁷ és összefoglaló munkái⁸, Kisléghy Nagy Gyula Torontál megyei kutatásai és összefoglaló munkája⁹ igen becses adalékokat szolgáltathatnak a további kutatásokra is. Ehhez járul még a Nagybecskereken, már jugoszláv időkben felállított múzeum¹⁰ anyaga, amelyről egyébként semmit se tudunk.

A LEGELSŐ feladat a régebbi kutatások anyagának teljes számbavétele volna. Ez azonban közös feladat az összes magyarországi gyűjteményekkel, amelyekben ezt a munkát még maig sem végezték el.

Évekkel ezelőtt sürgettük a *Magyar Régészeti Kataszteri Intézet felállítását*¹¹. Ennek lett volna a feladata, hogy az egyes gyűjteményekben lévő leleteket a legaprólékosabb részletekig feldolgozza; a róluk készült fényképekkel, rajzokkal, és a rájuk vonatkozó irodalommal együtt nyilvántartsa; összegyűjtse a magyarországi leletekre vonatkozó teljes irodalmat, az ujság cikktől, vagy híradástól, a hazai vagy külföldi tudományos feldolgozásig; elkészítse az egész ország lelőhely térképét, de nem csupán a községek, hanem a 75.000-es térképen megjelölhető legpontosabb adatokkal; közölje, erre a célra meginduló folyóiratában a számbavett régebbi leleteket röviden, a hozzá kötelezően bejelentett újabb anyagot hosszabban, de még mindig csak jelentésszerűen; szóval állítsa össze és tegye hozzáférhetővé, külföldi szakemberek számára is, az egész magyarországi régészeti leletanyagot, mint az iratlan történelem elsőrendű forrásanyagát.

Ez az intézet — bár felállításának költségeit egy-egy község évi 5—20 pengős hozzájárulásával — meg sem érezte volna, sohasem létesült. Sokkal egyszerűbb formájában, a Horthy Miklós-Tudományegyetemen Alföldi Régészeti Kataszteri Intézet elnevezéssel, most rakjuk le alapjait a megindítandó munkának.

Az intézet első feladatának tekinti még a Ferenc József-Tudományegyetem szegedi tartózkodása idején elvégzett munka eredményeinek felhasználását. Több, már eddig is közölt ilyenirányú közlemény adja meg a biztos alapot.

Ezek a dolgozatok több irányúak voltak. Egy részük egyes területek,¹² vagy egyes korok¹³ leletanyagával foglalkozott, más részük az egyes területeken előkerült leletanyagra vonatkozó bibliográfiának összeállításával, a területen folyt kutatás történetét írta meg,¹⁴ egy részük a két szempont összeegyeztetésével egyes területek történetét írta meg a legrégebb időktől,¹⁵ vagy csupán korok szerint felosztott régészeti katasztert nyújtott.¹⁶

A visszatért területen is az ilyenirányú munkának elvégzése a legelső feladat. Ez a munka kétségtelenül nehezebb lesz, mint a trianoni Magyarország területén volt. Pedig itt is sok nehézséggel kellett megküzdeni. Egy-egy szűkebb terület anyaga is sokszor szét volt osztva, távoleső gyűjtemények közt, vagy olyan magángyűjteményekben, amelyekhez igen sok esetben nem lehetett hozzáférni.

Alig van olyan része az országnak, ahonnan leletek ne kerültek volna a Nemzeti Múzeumba, ami még egészen természetes is. De hogy pld. tószegi leletek Kassán, Békés megyei leletek Sümegen, szentesi leletek Győrben legyenek — pedig vannak — azt már csak a szervezés teljes hiányával lehet megmagyarázni, de helyén valónak tartani, még így sem lehet.

Itt is lesznek ilyen nehézségek. Délvidéki leletek fognak előkerülni nemcsak a Nemzeti Múzeumból, de a szegediből éppenúgy; mint a belgrádból, vagy esetleg a zágrábiból és egészen biztosan a bécsiből. Pedig nemcsak ezeket kell figyelembevenni, hanem az irodalmi anyagot is, ami szintén nem lesz könnyű feladat.

A nagyobb szerb folyóiratok,¹⁷ a jugoszláviai anyag (benne a visszatért területekről való is) külföldi közlései,¹⁸ aránylag könnyebben lesznek hozzáférhetőek, mint az eldugott kisebb időszaki sajtótermékek. Ezek nélkül pedig valóban nem lehet megbízható, tökéletes munkát végezni. Ezeket nem lehet kézlegyintéssel elintézni, ab ovo feleslegesnek nyilvánítani, mert nem azok. Láttuk ezeknek — sokszor egyedüli forrás értékét a magyar régészeti bibliográfia összeállításánál.¹⁹ Itt sem lehet őket figyelmen kívül hagyni.

AMIT eddig elmondottunk, még csak a mult kutatásainak számbavételére vonatkozik. Hátra van még a jövő kutatás megszerzése s az elkövetkező tudományos feladatok megjelölése.

A múzeumok szervezésének a kérdése hivatalos kezekben van. A terület egységesebb volta miatt is, bizonyára sikerül a réginél jobb beosztást csinálni. Itt nagyobbára egységes közigazgatási terület van s így ennek a területnek egy-egy múzeumhoz való beosztása se szét nem tagolja a szinte ezer éves közigazgatási egységet, — vagy ha igen, természetesebb határvonallal — sem akkora területet nem ad egy-egy múzeumnak, amelynek igazgatásához se szakembere nincs a gyűjteménynek, se pénze. Felesleges itt példákra hivatkozni, de annyit meg lehet említeni, hogy éppen az alföldön, ahol tudományos problémáink nagy részének megoldásához szükséges anyagunk megmérhetetlen tömegekben szunnyad a föld mélyén, mindössze négy közgyűjtemény van (Szeged, Kecskemét, Debrecen, Nyíregyháza) s a régiségtárak évi általánya még arra is nehezen volna elegendő, hogy a törvény szerint is kötelező bejelentéseket, kiszállással is ellenőrizze a múzeum, legjobban egyetlen szakembere. A szerencsésebb keret megadása lényegesen könnyebbé tenné az elvégzendő nagy munkát különösen akkor, ha a gyűjtemények állami gyűjtemények volnának.

A visszatért terület régészetiileg is igen fontos helyen fekszik és máig, úgy szólván: terra incognita. Pedig nincs olyan kor, amelynek problémái megoldásához adatokat ne szolgáltatathatna.

Olyan problémával kezdem, amelyről pár évvel ezelőtt komoly ember még nem mert volna beszélni.

Ki kell erre a területre terjeszteni az őskőkor behatóbb kutatását. Ennek a kornak a kutatása ma már nem csupán a hegyvidéki múzeumok feladata. Ha a ságvári löszlelet²⁰ nem is tenné ezt földrajzi helyzete miatt parancsolólag szükségessé, sürgeti az alfölddel közvetlenül érintkező dunaföldvári,²¹ de még sokkal inkább az alföld szívében fekvő Szeged—öthalmi lelet,²² amelynek őskőkori eredetét az apró kőszközökkel együtt előkerült mammut- és szarvascsontok és faszén maradványok is kétségtelenné teszik. Ha az alig hat méter magas öthalmi lösz réteg alján megtalálhattuk az eddig itt soha fel nem tételezett őskőkori kultúrának az emlékét, mennyivel inkább kereshetjük ezek után a közel 50 m magas, 10 km hosszú és 4—6 km széles titeli fennsíkon, amely soha sem volt kitéve az árvíz veszedelmeinek. Bizonyára nem eredménytelenül kereshetjük.

És ha a Nyírség homok buckáiban és Szolnok közelében,²³ itt-ott már fölszínesen megjelenik a mesolitikum emléke, mennyivel inkább kereshetjük ezen a magasan fekvő és mégis sík területen. Teljes reménykedéssel.

Az újabb kőkor kulturái közül a Bácska területéről még nem ismerjük a Kőrös-kultúra emlékeit. Az itt következő kutatásoknak kell eldönteniök, csakugyan megállt-e a Tiszánál, vagy átment rajta s még messzebbre is elkerült nyugat felé? Talán itt fog eldőlni az is, mi köze van ennek a kultúrának a vinci legalsó réteghez, amely a jelenleg is Magyarországhoz tartozó egyik bánáti lelőhelyen²⁴ már is fel keltette a kétséget a két kultúra azonosságát illetően.

Itt kell megtalálnunk a tiszai-kultúra rövidebb útját a Balkán távolabb nyugatra eső vidékei felé, ami ugyanaz lehetett, amelyen az adriai áru, már a legrégebbi neolitikumban hozzánk került.

Innen reméljük az aeneolitikum, a badeni kultúra és rézkor egymáshoz való viszonyának már eddig is tisztának látszó kérdésében az újabb adatokkal is támogatott utolsó szót, mert ezek a kultúrák — valamennyinek csak magyar területen ismert formáival — tudtunkkal, legalább is a Bánát területén, ugyanolyan körülmények közt vannak képviselve, mint a Marostól északra lévő gazdag területeinken. Fontos adatokat várunk a vucedol-zóki kultúra útvonalának tisztázása terén is. Itt kell lennie annak a területnek, amely a közvetítő szerepet játszotta köztünk és a Dunántúl között.

A Duna-Tisza közének északi része adós maradt azzal a kérdéssel: valóban megállt-e egymással szemben a Duna két partján a harangalakú edények kultúrája és a bodrogkeresztúri kultúra, vagy esetleg a Duna nagy alsó kanyarulatához közelebb érintkeztek is egymással. Ez már nem is helytörténeti kérdés volna, hanem hozzátartozna a rézkor világtörténetéhez.

Itt kell eldőlnie, hogy a szőregi bronzkori temető s vele együtt a Tisza Maros-szög egész kultúrterülete és Tolna megye egyes lelőhelyei²⁵ közt kölcsönösen kicserélődő bronzkori kultúráknak csakugyan csak a Duna vonala volt-e az egyetlen útja, vagy a Duna-

Tisza köz más helyein, egyenesebb útvonalon is érintkezettek egymással. Eddig is vannak homályos adataink az utóbbira.²⁶ Talán kapni fogunk itt olyan adatokat, amelyek a bronzkor kétféle temetkezésére: a zsugorított és égetett temetkezés egymás utániságáról, vagy egyidejűségéről is biztosabb adatokat ad az eddigieknél. Feljogosítanak erre a felszabadított terület határához egészen közel mutatkozó jelenségek.²⁷

A hallstatti kor formakészletének pontosabb tisztázását is remélhetjük éppen ennek a területnek már eddig is ismert adatai alapján.²⁸ E kor nagy népmozgalmainak ingatlan emlékei eddig alig-alig ismertek az Alföld többi részén. Feltárások csak itt-ott²⁹ igazolták a kort. Itt ahol a pogányváraknak és sáncoknak már eddig is jelentős irodalma van³⁰ a legkönnyebb tisztázni a máig is meglévő sáncok és földvárak kérdését.

És itt kapcsolódik be a bácskai római sáncok kérdése is. Buday Árpád³¹ ilyenirányú munkája óta senki se foglalkozott ezekkel a sáncokkal. Ő a római eredet mellett kardoskodott akkor, amikor elejétől végéig bejárta, róla metszeteket, rajzokat és fényképeket készített. Azóta egyesek, egyes helyeken tett megfigyelések alapján kétségbevonták megállapításának helyességét. Legújabb időkből való származásuk gondolata is felvetődött. Ennek ugyan ellentmond egyik külföldi szakember kartográfiai megállapítása,³² de ezzel még nincs a kérdés eldöntve. Most itt az alkalom, hogy ezt a kérdést is, újabb, fejlettebb technikájú ásatás véglegesen tisztázza.

A jазig idők, a két provincia közé ékelődő barbarikum kérdései is felénk merednek. A vaskúti halmok császárkori eredetének tisztázása³³ már megtörtént, de tőle délre eső területeken még igen sok a tennivaló. Talán itt, ahol csak a Duna vonala választotta el a barbárokat a provinciától, legtisztábban meg lehet találni a két terület közötti érintkezés emlékeit. Megkönnyíti a munkát az egész ország területéről már összegyűjtött hatalmas leletanyag.³⁴

A népvándorlás is átviharzott ezen a területen. Itt előkerülő emlékei még sok történeti kérdés tisztázásához vezethetnek, kiegészítve az eddigi kutatásokat. Talán sikerül itt tisztázni a régi szláv-ság és a honfoglalók viszonyát, amelynek megoldása egyik legsürgősebb régészet-történelmi kérdésünk és ott fogja megszólaltatni a leleteket, ahol elhallgatott az oklevelekkel is bizonyítható történelem.

Ez az utóbbi kérdés, már sajátos nemzeti feladata régészetünknek. Ehhez kapcsolódik a másik, nemzeti szempontból legfontosabb feladat. Az elpusztult középkori magyar falvak és temetőik rendszeres kutatásaira gondolunk, úgy, mint ahogy az a Kecskemét³⁵ és Gyula³⁶ környéki, meg a Csanád megyei³⁷ ásatásoknál történt.

Látnivaló ebből a rövid szemléből is, hogy sok és nehéz feladat vár azokra, akik itt dolgozni fognak. Nem l'art pour l'art régészkedésre van itt szükség — annak az ideje már régen elmúlt — hanem komoly szakemberek komoly összefogásáról, a hazai föld történelmi emlékeinek kutatására. Az ilyen együttműködésnek igen bevált példáira hivatkozhatnánk, de szándékkal nem tesszük.

A magyar régészeti kutatás megszervezése egy időben nagyon előtérben volt a szakirodalomban. Egymás után jelentek meg Buda-
 day Árpád,³⁸ Hillebrand Jenő,³⁹ Márton Lajos⁴⁰ és e sorok írójá-
 nak⁴¹ rendezést sürgető közleményei. Azután nagy csend lett ezen
 a téren, pedig minden közlemény valószínűleg valóban megérett
 gondolatot vetett fel, amelyek közt egy sincs olyan, amelynek hiá-
 nyát ma is ne érezné minden szakember. Ezeket a gondolatokat —
 bár ma is egyetértünk velük — nem ismétljük, mert csak olyan
 elgondoláson alapuló terveket akartunk adni, amelyeknek megva-
 lósításához, alig kell valamivel több a jóindulatnál, ami hiszünk,
 meg is lesz az újra nemzeti életet élő visszatért magyarságnál.

BANNER JÁNOS.

Jegyzetek ¹ Megjelent 1885—1917. Sok helytörténeti, de igen sok régészeti vonat-
 kozású közlemény van benne. — ² Gubitza Kálmán és Trencsényi Károly: A
 Bács-Bodrog vármegyei történelmi társulat múzeumának képes katalógusa.
 78 l. — ³ Bács-Bodrog vármegye régészeti emlékei. Zenta. 1886. 120 l. és A
 honfoglalás előtti kor emlékei. (Bács-Bodrog vármegye egyetemes monográ-
 fiája. 1—76 l.). — ⁴ Múzeumi és Könyvtári Értesítő. 1917. 69. és 117—118. l. —
⁵ Vor- und frühgeschichtliche Forschung in Südslavien. Bericht R. G. K. 1925
 —26. S. 105—108. — ⁶ Történelmi és Régészeti Értesítő. 1875—1917. — ⁷ Ka-
 lauz a verseci városi múzeum és könyvtár régiségtárában. 1910. 20 l. stb. —
⁸ Délmagyarország régiségleletei a honfoglalás előtti időkből. I—III. rész. —
⁹ Torontál vármegye őstörténete. M. Vm. és V. 304—328. l. — ¹⁰ Bericht R.
 G. K. 1925—26. S. 86. — ¹¹ A Magyar Régészeti Kataszteri Intézet szerve-
 zéséről. Dolgozatok, 1932. 266—270. l. — ¹² Zalotay Elemér: Csongrád vár-
 megye őskori települése. Dolgozatok, 1932. 49—102. l. — ¹³ Schupiter Elemér:
 Neolitikus telepek Szentes környékén. U. o. 1931. 54—59. l. — Párducz Mihály:
 A nagy magyar Alföld római kori leletei. U. o. 1931. 74—161. — Párducz Mihály:
 A szarmatakor emlékei Magyarországon. I. Arch. Hung. XXV. 1941. 39 l.; a II—III.
 kötet előkészületben. — ¹⁴ Banner János: Régészeti kutatások Szegeden. Dol-
 gozatok. 1936. 242—285 l. — Banner János: Régészeti kutatások Békésmegyében.
 Gyulai Dolgozatok. 2. 28 l. — ¹⁵ Banner János: Békés község területének törté-
 nete a honfoglalás koráig. Békés. 1939. 30 l. Kny. — Banner János: Hódmező-
 vásárhely története a honfoglalás koráig. I. A legrégebb időktől a bronzkor
 kialakulásáig. Hódmezővásárhely, 1940. 67 l. — ¹⁶ Bálint Alajos: Csanád, Arad
 és Torontál k. e. e. vármegyék régészeti katasztere. Csanád vármegyei könyv-
 tár, 37. 36 l. — ¹⁷ Casopis (Marburg), Glasnik (Laibach), Vjesnik (Zágráb),
 Starinar (Belgrád). — ¹⁸ Corpus Vasorum Antiquorum. Páris. Zágrábi és
 belgrádi múzeumi anyagot tárgyaló kötetei. — ¹⁹ Bibliographia Archaeologica
 Hungarica. I. Dolgozatok, 1938. 1—89. l. — II. U. o. 1939. 1—72. l. — III. U. o.
 1940. 1—56. l. — IV. U. o. 1941. 108—159. l. és még két későbbi közl. — ²⁰ Arch.
 Ért. 1930. 213—220 l. — 1931. 240—247 l. — 1936. 67—70 l. — ²¹ Tolna vár-
 megye multjából. 2. kt. 7—14. — ²² Dolgozatok, 1936. 7—14. l. — Földrajzi Sze-
 minárium, I. kt. 171—173. l. — ²³ Wiener Prähistorische Zeitschrift. 1925. S.

31—83. — ²⁴ Oszentiván. A Régiségtudományi Intézet 1941. szeptemberi ásatása. — ²⁵ Dolgozatok, 1941. 58., 62., 65. l. s. a. — ²⁶ Kelebiai lelet a szegedi múzeumban. — ²⁷ Hamvasztásos sírok Kiskúndorozsmáról, Szeged-Alsótanyáról és Bilisicsről a szegedi múzeumban. — ²⁸ Dudás Gyula: Pogányvárak. (Bács-Bodrog vármegye régészeti emlékei. 47—51. l.). — ²⁹ Hódmezővásárhelyi Nagytatársánc. Dolgozatok, 1939. 93—111. l. — ³⁰ Lásd az 1. jegyzetben említett folyóiratban és a 28 jegyzetben. — ³¹ A bácsbodrogvármegyei római sáncok. Dolgozatok. 1913. 18—76. l. — ³² Nischer Ernő: A bánáti római sáncok térképtörténeti ábrázolása. Debreceni Szemle, 1934. Kny. 1—11. l., amely a bánáti egykorúaknak vélt sáncokra vonatkozik. — ³³ Tompa Ferenc 1941. szeptemberi ásatása. — ³⁴ Lásd Párducz Mihálynak a 13. jegyzetben hivatkozott dolgozatát. — ³⁵ Szabó Kálmán: Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei. Bp. 1938. 136 l. — ³⁶ Implom József közlésre kész ásatásai. — ³⁷ Bálint Alajos ásatásai és közleményei a Dolgozatok, 1936. 222—239. l. — 1938. 139—183. l. — 1939. 146—160. l. — ³⁸ Régészeti kutatásaink megszervezése. Dolgozatok. 1927. 209—219. l. — ³⁹ Legfontosabb teendőink a hazai ősrégészet terén. Arch. Ért. 1927. 183—185. l. — ⁴⁰ Ősrégészeti kutatásunk feladata. Magyar Szemle, 1930. 227—234. l. — ⁴¹ Lásd a 11. jegyzetben hivatkozott közleményt.